

סבא שלי, אנצו סרני

אלון קונפינו

איש קטן ומקסים, גיבור, קורבן הנאצים: סיפורו של אנצו סרני נטוע בלב המיתוס הציוני. אבל מי היה סבי באמת? האם היה פעיל הומניסט למען שחרורו הלאומי של העם היהודי, או מתיישב עז מצח שקרא לנשל את הפלסטינים הילידים מאדמתם? מאמר זה הוא המאמר האחרון ששלח ההיסטוריון אלון קונפינו לפרסום לפני מותו, והוא מתפרסם כעת לראשונה

יולי 2024

שלב מסוים בחיי התחלתי לפקפק בסיפורים ששמעתי על אנצו סרני. תמיד אהבתי את סבי, שאותו מעולם לא פגשתי - לא מפני שהיה גיבור, אלא מפני שאנשים דיברו עליו בחיבה אמיתית. אימי, הגר, טענה שאני דומה לו. זו הייתה אמירה משמעותית מאוד מפי מי שתמיד דיברה על אביה בגעגועים ללא קץ, אספה כל פיסת מידע על ההיסטוריה שלו ושל משפחת סרני ושמרה כל דבר דפוס שהזכיר אותו, כאילו סיפור חייו היה תצרף שיום אחד יושלם בידיה ויגלה לה משמעות שחסרה מאז מותו. הרגשתי כאילו חוט של אהבה משוך בינה וביני וביני. אנצו היה אינטלקטואל שכתב על ציונות, פשיזם והיסטוריה. ככל שגדלתי, כך הלכו תחומי העניין שלנו והצטלבו. ובכל זאת, הסיפורים על אודותיו היו יותר מדי מושלמים.

לא פקפקתי באמיתותם של הסיפורים. אנצו באמת היה גיבור שובה לב. פקפקתי במידה שבה שיקפו את כל האמת. תמונות ישנות וזיכרונות מתווים את דמותו של האיש - נמוך קומה, שמנמן משהו, כריזמטי וחיוני להפליא; מהיר הליכה, דיבור ומחשבה; לבבי וסקרן; מיטיב להאזין, לשוחח ולדון; תמיד בתנועה, שופע רעיונות. עיניו נצצו מבעד למשקפיו העגולים, דיבורו התגלגל באיטלקית או בעברית בניגון רומאי. עשרות שנים לאחר מותו עוד דיברו עליו בחיך ובאינטימיות השמורים לדמויות שהותירו רושם עז.

אבל ככל שעמדתי על דעתי כהיסטוריון, כך גברו אצלי הספקות. העניין שלי בסיפורים שאנו מספרים לעצמנו על עצמנו הביא אותי לבחון את הזיכרון הקולקטיבי ולבדוק כיצד קבוצות, כגון משפחות או עמים, מספרות סיפורים על העבר כדי להעניק משמעות להווה; סיפורים מלאי הגזמות, הכחשות ואפילו

שקרים, שלא נועדו להציג את העבר כהווייתו אלא שלא כהווייתו. חשתי כי גם במקרה של אנצו קיים דיסוננס בין אישיותו המורכבת שעלתה מהסיפורים המשפחתיים ובין הסיפור הציוני - אך גם המשפחתי - החד-ממדי על אודותיו.

כשהתחלתי להתחקות אחר עברו ציפיתי להפתעות, אך לא להפתעות שאנצו זימן לי. האנצו שגיליתי דרש ממני לספר מחדש את סיפורו המשפחתי והלאומי באופן שיבטא התמודדות עם עברה של הציונות. סיפורי אנצו השונים מייצגים גישות שונות להבחנה שאנו מבחינים בין הסיפור "שלנו" לסיפור "שלהם", כלומר של אלה שאנו מוציאים מכלל ה"אנחנו". את מי אנחנו מחשיבים "אנחנו" ואת מי "הם"? הסיפורים שאנחנו מספרים על אנצו גם מכריחים אותנו לשאול שאלות נוספות: מהו הממד האתי שלהם? על מה עלינו לקבל אחריות ולקחת בעלות - אנו הטוענים לסיפורו של אנצו, כבני משפחה, כיהודים, כציונים או כנושאי זכר השואה?

סיפור הגבורה הציוני של אנצו

אנצו, כך מספר עליו הזיכרון הציוני, נולד ב־1905 ברומא למשפחה יהודית מוכרת, הפך לציוני והיגר לארץ ישראל ב־1927 עם אשתו עדה, יהודייה רומאית אף היא. גם לה מקום של כבוד בפנתיאון הציוני, אבל זהו סיפור בפני עצמו שנידרש לו בהזדמנות אחרת. הם קראו לעצמם חלוצים, כמנהג הציונים דאז, ואת הגירתם כינו "עלייה", כדי להבדיל אותה מהגירה סתם. ב־1928 אנצו, עדה וקבוצת חברים הקימו את קיבוץ גבעת ברנר ובכך הגשימו את האתוס הציוני של התיישבות וגאולת הקרקע. אנצו, שהיה סוציאליסט ואנטי-פשיסט, הצטרף למפא"י, הכוח הפוליטי המוביל ביישוב, והפך עד מהרה לאחד הכוכבים הצעירים של המפלגה.

במרץ 1944 הוא חזר לאיטליה. ב־1943-1944 הצבא הבריטי וראשי היישוב שיתפו פעולה בהקמת יחידה של צנחנים יהודים מארץ ישראל שמשימתם הייתה לצנוח באירופה, מאחורי קווי האויב, כדי לסייע הן לכוחות הבריטיים הן ליהודים בשטחי הכיבוש הנאצי.^[1] המשימה יועדה לרווקים ולרווקות צעירים שלא נשאו בתפקידי הנהגה, אך אנצו, שהיה אז בן 39, נשוי ואב לשלושה ילדים, התנדב בכל זאת. ב־15 במאי 1944 הוא צנח מאחורי קווי הנאצים במרכז איטליה. הוא נתפס על ידי הגרמנים ונרצח בדכאו ב־18 לנובמבר 1944, והפך לסמל החלוציות, הגבורה וההקרבה. כאשר זוכרים את אנצו בהקשר של ערביי פלסטין, דבר שאינו קורה לעיתים קרובות, הוא מתואר כאדם שוחר שלום שסירב לשאת נשק ובזמן המרד הערבי הגדול (1936-1939) סייר בגבעת ברנר רק עם מקל בידו.

הכול אמת, אבל לא כל האמת.

כך היו פני הדברים

אנצו ועדה נולדו למשפחות יהודיות רומאיות ותיקות ובורגניות. אביו של אנצו, סְמוֹנְאֵלָה, היה רופא בחצר המלוכה האיטלקית ברומא. משפחת סרני לא הייתה דתית, אבל היהדות (ebraismo) הייתה חלק מהותי מזהותה. המשפחה ייחסה חשיבות עליונה לשתי מערכות ערכים: גאווה בזהותם האיטלקית -

מדנטה, דרך הסובלנות כלפי היהודים בעידן המודרני ועד לפסטה ולארטישוקים מטוגנים בנוסח יהודי רומא (carciofi alla Giudia); ומוסר בורגני המושתת על מכובדות, יושר, השכלה ומצוינות.

הסרנים היו משפחה בעלת מודעות עצמית והיסטורית. הם כתבו הרבה, כבר מגיל צעיר, ושמרו כתבים, מכתבים, גלויות, תמונות ושאר מסמכים וחפצים משפחתיים. אלה שמורים היום בארכיונים באיטליה ובארץ, בארכיון של משפחת סרני ואצל בני המשפחה. שני ספרים מעולים המספרים את סיפורם של הסרנים ושל אנצו, ונגישים לקורא העברי, הם הביוגרפיה של רות בונדי **השליח: חייו של אנצו סרני** והרומן המפעים של קלרה סרני, בתו של אחיו אמיליו, **מישחק הממלכות**, שתורגם מאיטלקית על ידי מירון רפפורט.^[2]

אנצו סיים את התיכון ב־1922. כעבור ארבע שנים התאהב הבחור הצעיר בעדה, פנה לציונות, ויחד יצאו השניים לחיים חדשים בארץ לא מוכרת. לא היה שום דבר מובן מאליו בפנייתו של אנצו לציונות, שבקרר יהודי איטליה הייתה אז תנועה שולית. הדבר נבע מאמונתו האידיאולוגית בהגשמה עצמית פוליטית יהודית, מחינוכו האיטלקי האנטי־פשיסטי ומאופיו הבלתי קונפורמיסטי. יהודים שהקרינו רצון לאומי הותירו עליו רושם עז. תרמו לכך גילו הצעיר, חיפושו אחר גאולה אישית ואידיאולוגית, והשאיפה של כל הבנים לבית סרני להטביע את חותמם בעולם בעקבות החינוך של אימם אלפונסה, שהועידה את בניה לגדולות.

כך, בפברואר 1927, הפליגו אנצו ועדה מנאפולי לאלכסנדריה על האנייה "איטליה" והם עוד לא בני 22. בטרם עלו על הסיפון יצאו לסעוד באחת המסעדות הטובות ביותר של נאפולי, ליהנות בפעם האחרונה מהאוכל האיטלקי, שהיה עבורם טעם הבית. לאחר שהייה קצרה במצרים עלו על רכבת הלילה מקנטרה שלגדות תעלת סואץ אל ביירות. בעלות השחר ראו את קו החוף המדברי, את הים התיכון ואת הדקלים של אל־עריש. בבוקר הגיעו לרמלה, שם עלו על הרכבת ליפו. הרכבת חלפה על פני פרדסים, כפרים ערביים ודיונות, ובשעה תשע בבוקר נכנסה לתחנה. הם הגיעו לארץ שעל אף היותה חלק מהמורשת היהודית שעליה גדלו, הייתה עבורם חדשה לגמרי, כמעט דמיונית. הנוף, מזג האוויר ורוב התושבים היו זרים להם לחלוטין.

ההפתעה הראשונה

מאז אותו היום בתחנת הרכבת של יפו, מוקפים בפרץ של ריחות ומראות בלתי מוכרים ובצלילי השפה הערבית שנשמעו מכל עבר, נכנסו אנצו ועדה לתקופת הסתגלות לא קלה של כשנה, ולאחריה הצטרפו לקבוצה שעימה ייסדו את גבעת ברנר. ב־28 ביוני 1928 פתחה הקבוצה בת 35 הנפשות, ובהן אנצו, עדה ושתי בנותיהם - חנה בת השנתיים והגר, שנולדה חודשים אחדים קודם לכן - בחיים חדשים. חנה והגר היו ילדות הקיבוץ הראשונות.

התקופה הראשונה בקיבוץ הייתה מתישה. הם חיו באוהלים, ללא שירותים או מים זורמים, ללא חנויות או יישובים יהודיים קרובים. צריך מאולתר שימש חדר אוכל משותף. משק החי הסתכם בשלושה צמדי פרדות, פרה אחת ולול ובו מאתיים תרנגולות.^[3] את כל השאר - חקלאות מתפקדת, מקורות מימון, מים

זורמים - צריך היה להמציא יש מאין בתקופת מיתון כלכלי קשה. המקום היה מבודד, בלילות שררה עלטה מוחלטת מלבד אור הירח והכוכבים, ומרחוק - וגם לא כל כך מרחוק - נשמעו יללות התנים. היה מפחיד. לא הייתה כל תחושה של ביטחון או קרבה אנושית. כשהבנות חלו נאלצה עדה לצעוד ארבעה קילומטרים בחול, תחת השמש הקופחת, למרפאה ברחובות, היישוב היהודי הקרוב ביותר.^[4]

העבודה בשדה הייתה מפרכת. אצבעותיו העדינות של האינטלקטואל היהודי-רומאי, שהורגלו לאחוז בקולמוס, אחזו עתה במעדר ובמזמרה, מכוח האמונה ברעיון הציוני.

כך בא לעולם יישוב ציוני בארץ ישראל.

זמן קצר לאחר הגעתו לתחנת הרכבת ביפו, רגיש וחד עין על אף גילו הצעיר, הבין אנצו את הבעיה ההיסטורית שהחלטתו להגר לישראל היוותה חלק ממנה: כיצד ניתן ליישב בין חלום המדינה היהודית ובין הלאומיות הפלסטינית?

הוא נתן ביטוי ממשי לדעותיו בבחירת השם הגר לאימי. אנצו ועדה חיפשו שם לתינוקת שיהיה קל להיגוי באיטלקית ובעברית. חברים הציעו את השם תמר, שהיה אז נפוץ בין המתיישבים הציונים. הצליל נעים מאוד, אמרה עדה, מה פירושו? דקל, ענו לה. במשפחת סרני לעולם לא יהיו דקלים, השיבה, בהתייחסה לעובדה שכל בני המשפחה היו נמוכי קומה, ואנצו היתמר לגובה 165 סנטימטרים. גאולה שרתוק, אחותו של המנהיג הציוני משה שרת, שידעה כי אנצו שאף לצדק ביחסה של הציונות כלפי הערבים, הציעה את השם הגר, אם ישמעאל. כל חייו היה אנצו קשור לשם הזה.^[5]

על בואה של הגר לאוויר העולם דיווח אנצו בזמן אמת. ב־4 בפברואר 1928 הוא כתב מכתב לאחיו אמיליו. היה זה מכתב מר וכאוב, מפני שאמיליו, שהתכוון להצטרף לאנצו ועדה בארץ ישראל, הפך לקומוניסט ולאנטי-ציוני, ובכך ניפץ את חלומו של אנצו שהאחים סרני יטביעו את חותמם על ההיסטוריה הציונית והיהודית. ואז, מתוך האווירה הקודרת, בקעה נימה של רכות: "קטעתי את כתיבת המכתב מפני שלעדה התחילו צירים. השעה 11:30 [בלילה] ועדה ילדה בת".^[6]

ב־1936, יחד עם ציוני אמריקאי בשם ר' א' אשרי, ערך אנצו את הספר *Jews and Arabs in Palestine: Studies in a National and Colonial Problem* (יהודים וערבים בפלשתינה: מחקרים בבעיה לאומית וקולוניאלית).^[7] את הערבים תיאר אנצו במסגרת הייצוג הציוני האוריינטליסטי המקובל, אך גם חתר תחת כמה מוסכמות. הוא הבין מדוע הערבים התנגדו לניסיונם של היהודים להתיישב בשטחם ולשנות את יחסי הכוחות השוררים בארץ. מתוך הכרה בשאיפה ובעשייה הפוליטית הפלסטינית, חשף את נביבות הטענה בדבר התועלת הכלכלית שבציונות עבור הפלסטינים: הם התנגדו לציונות מפני שחמדה את ארצם והייתה כרוכה באובדן כוחם הפוליטי.

אך העימות בין התנועות לא היה בלתי נמנע, לפי אנצו. על הציונים להכיר בכך ש"איננו מהגרים לארץ בלתי מיושבת. איננו יכולים לבנות את פלשתינה לעצמנו בלי להיכנס למערכות יחסים עם הערבים ובלי שיפיקו מכך תועלת כלכלית". הוא לא היה מסוגל לוותר לחלוטין על הרעיון המתנשא שיהודים אירופים יפתחו את הארץ עבור הילידים הנחשלים. טענתו הייתה בעיקר פוליטית; הוא התנגד להפרדה פוליטית

וכלכלית בין יהודים לפלסטינים, והציע אוטונומיה יהודית ואוטונומיה ערבית במסגרת פוליטית משותפת. כוחות יהודיים פרוגרסיביים "אינם יכולים לדרוש, מבחינה פוליטית, אלא שלטון יהודי-ערבי מעורב". במילים אחרות, "הגוף השלטוני היחיד שניתן ליצור הוא כזה שיבטיח, ללא כחל וסרק, את הזכות הלאומית של שני העמים בפלשתינה [...] באמצעות] עקרון השוויון - ייצוג שווה לשתי האומות בכל מוסדות השלטון".^[8] אמונתו של אנצו באדם - בבחירה ובמעשה האנושי - עמדה ביסוד חזונו זה:

קיימת משיכה משונה לטענה, הנשמעת לעיתים כה תכופות, שהעימות בין ערבים ליהודים בפלשתינה בלתי נמנע. [...] רק דרך אחת עומדת בפני הכוחות הפרוגרסיביים ביישוב אם ברצונם לצאת מהקיפאון [המדיני הנוכחי] - יצירת כוח מדיני שיגשר בין האינטרסים של שתי האומות ויבטיח לכל אומה אוטונומיה מלאה על מדיניותה הפנימית.

הוא מסיים בקריאה מהדהדת: על יהודים וערבים "לפתח מולדת משותפת ומדינה משותפת".^[9]

כשקראתי לראשונה את המילים "מולדת משותפת ומדינה משותפת" - ב־2005, לצורך הרצאה שהכנתי לקראת כנס באוניברסיטה העברית לציון מאה שנה להולדתו של אנצו - הייתי כמוכה ברק. אלו היו ועודן מילים רדיקליות. הציונות, בהיותה תנועה אתנו-לאומית, אף פעם לא הציעה שותפות עם התנועה הלאומית הפלסטינית, וב־2005, כמו היום, עצם הרעיון נתפס בעיני רבים כבגידה. האדם היחיד שרמז אי פעם לדבר כזה במחשבתו של אנצו היה אימי, ההיסטוריונית האמיתית שלו, שנשאה את זכרו באהבה אין קץ ואת מותו כאובדן נצחי. לא זכרתי שאי פעם נתקלתי בעמדה זו בזיכרונות או בכתבים עליו. רק מאוחר יותר נזכרתי שרות בונדי כתבה על הנושא בביוגרפיה המעולה של אנצו באופן מאיר העיניים המאפיין את כתיבתה, ועמדה על עמדתו הרדיקלית בהשוואה לציונות. כשקראתי את ספרה בנעוריי לא הייתי פתוח להבין את משמעות הדברים, והניתוח של בונדי נטמע בספר שסיפר את סיפורו הציוני המקובל של אנצו.

ניגשתי אפוא לעשות את מה שהיסטוריונים עושים לפרנסתם - לנסות להבין את העבר בהקשרו המקורי. אנצו נמנה עם זרם במחשבה הציונית שהיה מודע לכך שהארץ לא הייתה ריקה וסבר שעל הציונות להתחשב בזכויות הפוליטיות של האוכלוסייה הילידית. דעותיו עלו בקנה אחד גם עם גישות ציוניות פדרטיביות שכרכו את העתיד הפוליטי של הציונים בפלשתינה עם זכויותיהם הפוליטיות הקיבוציות של הערבים, וראו בעיני רוחן מסגרת פוליטית משותפת.

אנצו הרחיק לכת אף יותר. ציונים רבים ראו בישות פוליטית משותפת פתרון מעשי עבור המיעוט היהודי הקטן בפלשתינה. הוא, לעומת זאת, דיבר על שוויון היסטורי ומוסרי עקרוני בין שתי התנועות הלאומיות - כפירה עבור אנשי הזרם המרכזי של הציונות ועבור מפלגתו מפא"י. היו כמובן אחרים שדיברו על שותפות יהודי-ערבית, כמו אנשי ברית שלום. אך לא היה במפא"י איש חפץ קריירה פוליטית רצינית, כמו אנצו, שהעלה רעיונות כאלה. הדבר התאים לאופיו העצמאי ולנטייתו לחשיבה ביקורתית. בצדק ציפה להתנגדות עזה לדעותיו מצד חבריו בתנועת העבודה. הוא ננזף באופן לא רשמי ב־1936 בשל דעותיו הבלתי קונפורמיסטיות, ולא בפעם הראשונה.^[10]

מדוע בזיכרון הציוני של אנצו לא מופיעים רעיונותיו על מדינה ומולדת משותפת ליהודים ולפלסטינים? לא קשה לשער. הזיכרון הציוני הדחיק את החזון של קיום משותף יהודי-ערבי על בסיס שוויון מוחלט, ושלל למעשה את הלגיטימיות של התנועה הלאומית הפלסטינית. בקיצור נמרץ, זיכרון זה גרס ועודנו גורס שיהודים חפים מפשע, שסבלו מאנטישמיות במשך מאות בשנים, חידשו את חייהם הלאומיים בארץ אבותיהם והותקפו ללא הרף וללא כל סיבה על ידי ערבים מוסתים. העיון בדבריו של אנצו ב-2005 העלה עמדה שנתפסת כבגידה כיום, אך נשמעה בבהירות בעבר.

דמות זו של אנצו התאימה מאוד לתפיסה העצמית שלי. מבחינה פוליטית הייתי בשמאל, נגד הכיבוש, ציוני שהאמין בשתי מדינות כדרך צודקת ומעשית לפתור את הסכסוך. אני שואל את עצמי היום אם אני חיפשתי את העדות הזאת או שמא היא חיפשה אותי. לו רציתי להמציא עדות שתאפשר לי לגייס את אנצו לצד שלי, לא יכולתי להעלות על דעתי עדות טובה מזו. ידעתי מיהו האנצו האמיתי, והוא היה בצד הפוליטי שלי.

ההפתעה השנייה

בינתיים התחלתי לכתוב ספר על פלשתינה ב-1948 המתמקד במשפחה יהודית אחת ובמשפחה פלסטינית אחת. המשפחה היהודית היא משפחת סרני, ולשם כך שבתי בשנים האחרונות לחקור את דמותו של אנצו.

העולם השתנה, וכך גם אנצו. הנהגת מפא"י התכנסה ב-14 במרץ 1941 לדון במדיניות הציונית במהלך מלחמת העולם השנייה ולאחריה. אנצו הסביר את מצבם של היהודים, הפלסטינים והעולם, והציג שני רעיונות קיצוניים: "מה תשובה תשיב התנועה הציונית לשאלת העם היהודי עם תום המלחמה? [...] לפי דעתי, התשובה ברורה: אנחנו רוצים להעביר לארץ רובה של שארית ישראל. תשובה זו מחייבת להוסיף ולומר: בזה אנחנו מחסלים את הגולה"^[11]. חיסול הגולה היה הרעיון הקיצוני הראשון שלו. הציונים היו מעוניינים בעלייתם של יהודי אירופה, ובמיוחד יהודי מזרח אירופה, שם שכן רוב העם; אך מכאן ועד לרעיון חיסולה המוחלט של הגולה המרחק היה רב. באותה עת ההשמדה השיטתית של יהדות אירופה טרם החלה, וההנהגה הציונית ציפתה לכך שמיליוני יהודים ישרדו את המלחמה ויהגרו לארץ ישראל. אם בשנות השלושים יכול היה אנצו לדמיין חיים יהודיים מחוץ לארץ ישראל, לא כך היה הדבר ב-1941. אנצו היה שיטתי בחשיבתו: אם יעלו מיליוני יהודים לארץ ישראל, מה יעלה בגורלם של הפלסטינים? זה היה הפתרון שהציע:

תכנית גדולה [...] כי למען שהעולם יהיה מסודר צריך לדאוג שלא יהיו בו 'מיעוטים' - [...] אין אני מבין מדוע לא יהיה היום העוז לתנועה הציונית להסתמך [...] על הצורך לסדר את העולם על יסודות בריאים ולדרוש גם לגבי הארץ העברת אוכלוסין? אנשי הפוליטיקה שלנו צריכים להכשיר את התביעה הזו, להביאה לפני הציבוריות היהודית, קודם כל באמריקה ואחר כך גם במקומות אחרים.

מילים אלו שוב היכו בי כבר. אנצו, במצח נחושה, הציע לגרש את הפלסטינים. הוא הגיע לפלשתינה רק 14 שנה קודם לכן, ומאז גם בילה כמה שנים בחו"ל. הוא היה בן המיעוט האתני בארץ, אך הפך את הפלסטינים למיעוט המהווה בעיה שדורשת פתרון: עקירתם מביתם ומולדתם. מדוע שינה את דעתו באופן כה רדיקלי, מהאמונה שעל יהודים וערבים לבנות מולדת ומדינה משותפת להצעה לגרש את הפלסטינים מעל אדמתם?

שוב שאלתי את עצמי: האם אני חיפשתי את העדות הזאת או שמא היא חיפשה אותי? לא ציפיתי לדבריו אלו של אנצו, למרות שאימי דווקא אמרה משהו מעומעם במשך השנים בעניין רעיון הטרנספר שלו. לא הייתי פתוח אז למידע הזה. אבל עצם הרעיון של עקירת הפלסטינים מארצם כדי לפנות מקום ליהודים, כאבן יסוד של הציונות, לא הפתיע אותי. תפיסתי ההיסטורית של הציונות התפתחה למדי במהלך העשור האחרון. בעבר הייתי סבור שסיפוריהם של התנועה הלאומית היהודית וזו הפלסטינית היו סימטריים במונחי זכויות וחובות היסטוריות. שיניתי את דעתי. היריבות בין יהודים לפלסטינים מאז 1882 אינה מסתכמת בסיפור סימטרי בין שתי תנועות לאומיות בחבל ארץ מסוים. זהו סיפור אסימטרי של סכסוך בין אלה שחיו בפלשתינה ואלה שזה מקרוב באו. סיפור זה, ניסיתי להבהיר את דעותיי לאור רעיון הטרנספר של אנצו, אינו שולל את ה**סיבות** שבגינן יהודים שסבלו אנטישמיות ואפליה באירופה היגרו לפלשתינה, אך בה בעת הוא מדגיש את ה**תוצאות** של מעשה זה עבור הפלסטינים לאורך מאה השנים האחרונות.

שינוי דעתו של אנצו ריתק אותי, בעיקר מפני שהיה כה רדיקלי. הוא ייצג שינוי מהפכני במדיניות הציונית ובדמיון הציוני בין 1936 (המרד הערבי הגדול והקמת ועדת פיל הבריטית) ובין המחצית הראשונה של שנות הארבעים. עד לאמצע שנות השלושים היה בציונות זרם שהיה מוכן לשיתוף פעולה מסוים עם הערבים. הוא מעולם לא היה חזק, אבל הוא היה קיים. קו המחשבה הדומיננטי ביקש לכפות את הציונות על הערבים תוך שלילת זכויותיהם הלאומיות, ברוח הצהרת בלפור וכתב המנדט מטעם מועצת חבר הלאומים, ולגישה זו הייתה השפעה גדולה הרבה יותר, בהיותה קרובה יותר ללב המפעל הציוני ששאף להקים ישות מדינית **יהודית** בארץ ישראל. סדרת אירועים מאמצע שנות השלושים - עליית הנאצים לשלטון, המרד הערבי הגדול, ועדת פיל (שהציעה בינואר 1937 לחלק את הארץ ולפנות את הפלסטינים משטח המדינה היהודית, כלומר ליצור מדינה יהודית הומוגנית מבחינה אתנית, רעיון שנראה כמו נס של ממש לבן־גוריון ומנהיגים אחרים), מלחמת העולם השנייה, גורל היהודים באירופה - הפכה את מטרותיה המדיניות של הציונות ואת המחשבה הציונית ללאומיות אתנית מלאה. אנצו מייצג היטב את השינוי הזה, דווקא מפני שהגיע למסקנה זו מנקודת מוצא של הכרה בזכויותיהם הלאומיות של הפלסטינים. אצל אחרים בהנהגה הציונית הדרך לשלילת הזכויות הלאומיות של הערבים הייתה קצרה יותר, אם בכלל הייתה קיימת. האלמנט המהפכני בדמיון החדש של אנצו והציונים היה הרעיון של מדינה יהודית בארץ ישראל עם פחות ערבים או ללא ערבים כלל - מדינה שבה היהודים ייהנו מעליונות דמוגרפית ברורה. הבנה זו, בגלוי ובמובלע, התפתחה בשנים הללו ובאה לידי ביטוי במטרות הציונות, בתוכניותיה המנהליות לעתיד, בפעילותה הצבאית, במדיניותה.

קריאתו של אנצו להעברת אוכלוסין הייתה מעוגנת בהיסטוריה האירופית, שהפכה את הרעיון למתקבל על הדעת משלהי המאה התשע-עשרה ועד אמצע המאה העשרים. הרעיון ומימושו הוצדקו ביתרון לכאורה של מדינות הומוגניות מבחינה אתנית. העברות אוכלוסין קודמות ברחבי אירופה סיפקו הקשר היסטורי למודל הציוני בפלשתינה. ואולם אין בהקשר זה להצדיק את עמדתו של אנצו או את גירושם של הפלסטינים ב-1948, ואין הוא יכול לשמש תירוץ כדי להתכחש לאחריותה ההיסטורית של התנועה הציונית. העובדה שמעשה בלתי אנושי הוא מקובל אינה הופכת אותו לצודק או למוצדק.

הרעיון של ארץ ישראל עם פחות ערבים הפך למוסכמה תרבותית-פוליטית, מובנת מאליה, כמו האוויר שנשמו ציונים מהזרם המרכזי, לגיטימי ומתקבל על הדעת עוד לפני הנכבה. הוא אמנם לא הפך את הנכבה לבלתי נמנעת, אך שיקף אופק פוליטי דמיוני, פועל יוצא של חששות דמוגרפיים מפני היחס המספרי בין הערבים בארץ ישראל ובין תושביה היהודים והמהגרים היהודים הפוטנציאליים. מכיוון שהמדינה היהודית אמורה הייתה להיות דמוקרטית, סילוק חלק מהערבים היה נחוץ כדי לשמור על רוב יהודי מוצק. במילים אחרות, כדי שהמדינה היהודית תשרוד, יהיה צורך ליישב בין דמוקרטיה לדמוגרפיה: **"יהודית ודמוקרטית" פירושו היה גירוש רוב הפלסטינים משטח המדינה שתקום**. "הבעיה הערבית", כפי שכינו זאת הציונים, דרשה פתרון, והפתרון הזה היה אלים בעליל.

רעיון זה התגבש בדמיון הציוני בסוף שנות השלושים ותחילת שנות הארבעים, ולכך היו השלכות על הדרך שבה אנו מבינים את מלחמת 1948 ואת הנכבה. היסטוריונים חלוקים סביב השאלה אם הנכבה תוכננה מראש או התרחשה כתוצאה מהנסיבות. אפשר להסתכל על בעיה זו מזווית אחרת: בכל מצב היסטורי היה נעשה ניסיון כלשהו ליצור רוב יהודי באמצעות סילוק אלים של הערבים. במובן זה, לא הנכבה עצמה עומדת במרכז הסיפור בשנים שלפני 1948, אלא היכולת לדמיין ארץ ישראל עם פחות פלסטינים. שחזור היסטורי זה של השינוי שעבר אנצו מבהיר את השינוי שעברה הציונות בכלל באותן שנים.

בין ארץ ישראל לאיטליה

בשל עיצובו וקיבועו של הנרטיב הציוני בישראל כנרטיב של "שואה וגבורה", שכיוונו ההיסטורי הוא "משואה לתקומה" ו"מגלות לריבונות", צניחתו של אנצו באיטליה ורציחתו בדכאו הפכו לאלמנטים הדומיננטיים בזכרו. למעשה, אף אחד לא תמך בהחלטתו להתנדב לסייע לצבא הבריטי באיטליה. עדה התנגדה לכך מכול וכול. הילדים, כמובן, חששו מאוד. המנהיגים הציונים - בן-גוריון, שרת ומאיר - ביקשו שיישאר. חברי גבעת ברנר ראו במבצע משימת התאבדות. גם לאנשי המודיעין הבריטים היו ספקות. בשלב זה של המלחמה, בשנים 1943-1944, ניצחון בעלות הברית כבר היה מובטח, ותרומתם של קומץ צנחנים למאמץ המלחמתי או להצלת יהודים הייתה מוטלת בספק ושולית ממילא. למשימה לא היו מטרות ברורות או הגדרה סדורה של מה שייחשב להצלחה. בשל כך, רוב המגויסים למשימה היו צעירים וצעירות רווקים, ובסופו של דבר רק 32 גברים ונשים נשלחו ליעדים באירופה. אך אנצו היה נחוש בדעתו.

איזו משמעות מצא אנצו במשימה הזאת? התשובה מורכבת יותר מהילת הקדושה שנכפתה עליו. ראשית, היה בכך ביטוי לחרדה ולתחושות האשם המשותפות לכל אנשי היישוב לנוכח השמדת יהודי אירופה. הצנחנים ייצגו אליטה ציונית חדורת רוח הקרבה. אך היו גם מניעים אישיים עמוקים יותר. החלטתו לא הייתה כורח המציאות, אך גם לא מקרה. הייתה לו היסטוריה של מעשים דרמטיים - התחלתם של חיים חדשים בארץ זרה, קריאה למולדת משותפת עם הפלסטינים - בחירות שהציבו אותו במרכז הבמה. הוא האמין כי גורלו הוא גם לעצב את ההיסטוריה, ולא רק להיות מעוצב על ידה. המשימה הייתה אמנם כמעט חסרת סיכוי, אך החזירה אותו לשורשיו, לאיטליה, ובכך נתנה הד לכמיהתו למצוא תשובות לשאלות המקננות בלב כל אדם: מי אני? מניין באתי? לאן אני הולך? להבנתי, היה במסעו מפגש עם שורשיו לא פחות מאשר ניסיון לשים קץ לקיומם ההיסטורי המהולל. בשלב זה אנצו כבר האמין בחוסר התוחלת של חיים יהודיים מחוץ לציונות.

הוא היה גיבור, אבל האם גבורתו הייתה נחוצה? מה עם ילדיו - חנה, הגר ודניאל, שהיו אז בני 16, 18 ו-14? ומה עם עדה? אנצו קיבל את ההחלטה להצטרף למשימה בתקופה שאנשים בכל העולם הקריבו רבות למען אמונותיהם האידיאולוגיות, אך בחירתו לנטוש את המשפחה הייתה גם פועל יוצא של שאפתנות שגרמה לו להגזים בהערכתו את יכולתו להציל יהודים. אימי, ששמרה על זכרו מכל משמר במשך עשרות שנים, נתנה רק בשנות השמונים לחייה ביטוי לטראומות מן העבר שעד אז לא העזה להעלות על דל שפתייה, ואמרה לי: "הוא היה אגואיסט לעזוב ככה".

כשאנצו צנח במאי 1944, משהו השתבש. גם בתום המלחמה, במאי 1945, לא נודע מה עלה בגורלו. ביולי 1945 נסעה עדה לאיטליה לחפש אחריו. מצב הרוח נע בין תקווה לייאוש. באוקטובר הגיעה לאוזניה חדשה מרעישה: אנצו חי! הוא החלים בבית חולים במחנה מאוטהאוזן שבאוסטריה. ביישוב חגגו. ב־13 באוקטובר כתב בן־גוריון ביומנו: "חדשות נפלאות: סרני חי!". אפשר רק לדמיין את תחושותיהם של עדה והילדים למשמע הידיעה. אימי, שהיתה אז בת 17, שמרה לעצמה את ייסוריה בתקופה קשה זו של אי־ודאות. הכאב היה גדול מדי. היא שירתה אז בפלמ"ח והוצבה בתל יוסף. החדשות שאנצו חי התפשטו ביחידה כאש בשדה קוצים. לאה שלוסברג, לימים רבין, חברתה לאוהל של אימי, כתבה ברגישות על רגעים אלו (השתיים שמרו על ידידות אמיצה כל חייהם). הייתה התרגשות גדולה ורבים באו לברך אותה באוהלה, ובאמתחתם שוקולד, פרחים ושמחה.^[13] אך מחשבה אחת הטרידה אותה: היא ראתה תמונות של ניצולי המחנות וחשבה, כיצד נראה אבא?

ב־22 באוקטובר, בשעה שהשמחה הייתה עוד בעיצומה, הגיע לגבעת ברנר מברק: "סליחה על המברק שנשלח בטרם עת. חדשות [משמחות] טעות מוחלטת. אנצו נהרג בדכאו ב־18 בנובמבר. מכתב יבוא. עדה סרני". המעבר החד מחיים למוות היה קשה מנשוא. אבל כבד נפל על היישוב, והוא מייד העלה את גבורתו של אנצו על נס. עדה והילדים נשאו עימם כל חייהם את הטראומה של מות אנצו בגיל כה צעיר.

מי היה אנצו האמיתי?

מי היה האיש הקטן והמקסים הזה? האם היה פעיל הומניסט למען שחרורו הלאומי של העם היהודי, או מתיישב עז מצח שבשלב מסוים אמונתו בעליונותו על התושבים הילידים באה לידי ביטוי בדרישה לסלקם מבתיהם ולנשלם מעל אדמתם? הוא היה שני הדברים גם יחד. לאנצו לא הייתה תפיסת עולם "אמיתית", בלתי משתנה, שממנה נגזרו כל אמונותיו וכל מעשיו. כולנו משתנים לאורך זמן. אופיו ותפיסת עולמו השתנו ככל שהשתנו הנסיבות ההיסטוריות, ורק מאפיינים קבועים נשמרו בהם ללא שינוי.

לאחר שגיליתי את רעיון הטרנספר של אנצו חזרתי לכתבי המוקדמים. היום אני קורא אחרת את עמדתו בעניין מולדת משותפת ומדינה משותפת. הכוונה לא הייתה שיהודים וערבים יחיו בשלום אלה לצד אלה במדינות נפרדות; היה זה חזון רדיקלי יותר, של מדינה דו-לאומית או מבנה פוליטי דו-לאומי. לא הייתי פתוח לקריאה כזאת לפני עשרים שנה. דו-לאומיותו של אנצו עמדה במתח בלתי פתור עם רעיון המדינה היהודית שבו דגל. הוא רצה להאמין גם בציונות אתנו-לאומית וגם בדו-לאומיות. הדו-לאומיות דיברה אל דימוים העצמי של אנצו ושל הציונות כמוסריים, אך אתנו-לאומיות ודו-לאומיות אינן יכולות לדור בכפיפה אחת, וזו אחת הסיבות שבגינן הגיע ב-1941 לרעיון הטרנספר.

בחנתי מחדש את פשר הגירתם של אנצו ועדה לפלשתינה וההקמה של גבעת ברנר. קודם כתבתי, "כך בא לעולם יישוב ציוני בארץ ישראל". היה עלי להיות ביקורתי יותר ולשאול: כיצד ייתכן שאנצו ועדה, ב-1927, היגרו מרומא לארץ אחרת, רכשו אדמה, התיישבו ודרשו זכויות פוליטיות במקום - וכל זה בניגוד לרצונה של האוכלוסייה הילידית, ובשנות העשרים - תקופה שבה תנאי ההגירה הוגבלו מאוד בכל העולם?

התשובה הקצרה היא שהצהרת בלפור, המנדט הבריטי וחבר הלאומים אפשרו זאת. ב-1917 הכירה הצהרת בלפור בדרישותיהם של הציונים להקים "בית לאומי" בפלשתינה, ושלה זכויות דומות מתושבי הארץ הפלסטינים שהיוו כתשעים אחוזים מהאוכלוסייה. עמדה זו הפכה חלק מכתב המנדט שאישר חבר הלאומים ב-1922, והיא מנעה למעשה מהמנדט בפלשתינה להוביל להגדרה עצמית על בסיס שלטון הרוב, כפי שעשו מנדטים אחרים במזרח התיכון - בלבנון, בסוריה, בירדן ובעיראק. כל מה שהציונים עשו בפלשתינה - והם עשו די הרבה: הקימו ערים וקיבוצים, עבדו את הקרקע, החיו את השפה העברית, יצרו תרבות משגשגת - לא היה מתאפשר אלמלא הכיבוש הצבאי הבריטי והתמיכה האירופית והבינלאומית, בעיקר דרך חבר הלאומים, שנוסד ב-1920.

רק כך יכלו אנצו ועדה לבנות לעצמם חיים חדשים בפלשתינה. הם היו חדורי להט אידיאולוגי ורוח הקרבה. אין ספק שהם חוו כחלוצים צעירים ונועזים את החיים בגבעת ברנר, עם האוהלים, יללות התנים בלילות, תחושת הבדידות והגעגועים לרומא מפעם לפעם. אך תכונות אלו לא היו מספיקות אלמלא התמיכה הבינלאומית החד-צדדית של ממשלת בריטניה וחבר הלאומים, שאפשרה את חידוש החיים היהודיים והלאומיים בארץ ישראל על אפם וחמתם של רוב בני המקום. היסטוריה זו הושתקה בסיפור הציוני על אנצו.

בעקבות מסקנותיי אלו בחנתי מחדש גם את רעיון הדו־לאומיות של אנצו. אולי לא היה מדובר בהצעה נדיבה כל כך כפי שחשבתי. הציונים הגדירו את הציונות כתנועה אתנו־לאומית ואקסקלוסיבית. הם האמינו שזכותם על הארץ עדיפה על פני זו של הפלסטינים, או, כפי שהאמינו אנצו וקומץ אחרים, ששתי הזכויות שוות. אלה וגם אלה התעלמו בדרכים שונות מהפלסטינים ומעולמם, שהיה קיים לפני שאנצו החליט לעזוב את רומא ולהגר לפלשתינה, ושלו מהם עצמאות פוליטית מלאה. גם תפיסת השוויון הפוליטי של אנצו, כאשר עוד דיבר על ישות פוליטית משותפת, לא הייתה כה ראויה לשבח כפי שחשבתי בעבר. כמו שאר הציונים, גם הוא שלל את עקרון הדמוקרטיה - שיטת ממשל רובנית בפלשתינה, שהייתה משאירה את היהודים כמיעוט במדינת רוב ערבית. הוא ואחרים דגלו בשוויון של שתי התנועות הלאומיות בתוך מסגרת פוליטית משותפת, גישה שהעניקה יתרון פוליטי ניכר למיעוט שהיווה פחות משליש מהאוכלוסייה.

אנצו זה עתה הגיע מרומא וכבר שפע תוכניות להסדרת היחסים בין יהודים לערבים; אך הוא לא תהה אם הפלסטינים בכלל רצו בכך, ואם כן - באילו תנאים. מהספר שערך יחד עם אשרי נפקדו קולותיהם של הפלסטינים, והוא לא שאל לדעתם ולא ביקש את הסכמתם לתוכניותיו לגבי עתידה של פלשתינה. הוא דיבר עם ציונים אחרים. הם דיברו ללא הרף על הערבים, אך תמיד במונחי התיישבות, עלייה ותחייה לאומית יהודית, שפירושה, במוקדם או במאוחר, רוב יהודי. תוכניותיהם המדיניות, נדיבות ככל שהיו בעיני עצמם, התבססו על ההנחה שעל התושבים הילידים, בצורה זו או אחרת, לוותר על חלק ממולדתם ועל חירותם הפוליטית לטובת התנועה הלאומית היהודית. המונולוגים שלהם הפיקו קול של מחיאת כף אחת.

בחנתי מחדש גם את דעתי הקודמת, שלפיה כדי להבין את הסכסוך הלאומי בין יהודים לפלסטינים יש להביא בחשבון את הסיבות שמאחורי ההגירה היהודית מאירופה לפלשתינה - כלומר, שהציונים הגיעו לפלשתינה כפליטים שבורחים מפני רדיפות אנטישמיות. עבור רבים הציונות נולדה כתגובה לאנטישמיות ולאכזבה מהאמנציפציה באירופה, ועיקר הציונות התגלם בשינוי ערכים ובבניית יהודי חדש. אנצו ועדה היו חלק מתהליך היסטורי זה. חלק מהיהודים אמנם היגרו כתוצאה מרדיפות, כמו אלה שבאו בעקבות הפרעות המזעזעות באוקראינה ב־1917-1920. זה נכון. אך לא כל חלקי הסיפור הזה מתאימים לחוויה של אנצו ועדה, שבאופן אישי וכמו כל יהודי רומא לא סבלו מרדיפות אנטישמיות. עד לשנות השלושים, רוב המתישבים הציונים לא היו "פליטים" - מונח שהגדרתו המשפטית התגבשה באותה תקופה ממש, ומשמעותו לא הייתה סתם עקורים או נרדפים אלא אנשים שנשללה מהם אזרחותם. אנצו ועדה לא היו פליטים. הם יכלו להגר למדינה אחרת, או להישאר באיטליה.

מצב זה חושף את המגמתיות בשימוש שנעשה לאחר 1945 בקורבנות השואה לשם הצדקה גורפת לציונות. בלי להתעלם מממדי השואה או להמעיט בהם, ובלי לגרוע מגבורתו של אנצו, שימוש זה בקורבנות השואה מציג את הציונים כקורבנות נצחיים ומשתיק את קולם של הפלסטינים והנכבה. הוא משתלט על השיח הציבורי מכיוון שהוא מציג אך ורק את היהודים כקורבנות בעבר ובהווה ומעלים את הסבל שנגרם לפלסטינים על ידי יהודים. אך אנצו היגר לפלשתינה ב־1927, והוא וציונים אחרים דמיינו ארץ ישראל עם פחות פלסטינים או בלי פלסטינים בכלל, עוד לפני השואה וההשמדה ההמונית. השואה והציונות הן

אירועים היסטוריים קשורים אך לא זהים, והשימוש הגורף בראשון כדי להצדיק את השני – וממילא אין מקום להצדקות גורפות לאידיאולוגיות או למדינות – מבטא פוליטיזציה של ההיסטוריה ושל הזיכרון, והוא מציב את הציונות בעמדה המחסנת אותה מפני בחינה ביקורתית.

יותר מכול, קריאתו של אנצו ב־1941 לגרש את הפלסטינים שופכת אור על מהות הציונות (לא המהות היחידה, אך יסוד מוסד בה). כתבתי שהציונות שללה את זכויותיהם הלאומיות של הפלסטינים, אך על כך יש להוסיף ששלילת זכויותיהם הלאומיות של הפלסטינים הייתה תנאי הכרחי להקמת המדינה היהודית. אנצו ביטא את משאלת הלב האקטיבית של הציונות, לעקור את הפלסטינים ולהחליפם. הציונות נושאת משמעויות רבות. עבור אנצו וצאצאיו, ואני בכללם, היה לה ערך חיובי מאוד; עבור הפלסטינים משמעותה הייתה בראש ובראשונה עקירה על ידי מתיישבים יהודים שביקשו לתפוס את מקומם.

מה שאנחנו בוחרים לזכור ולשכוח קובע את זהותנו

אני חלק מהסיפור הזה, הן כהיסטוריון שמספר אותו הן כנכדו של אנצו. אני מודע לכך שבשתי נקודות מכריעות "מצאתי" ראיות שחיזקו את התפיסה העצמית הפוליטית שלי. דעותיו של אנצו בעניין מולדת משותפת עלו בקנה אחד עם דעותיי שלי בעניין קיום משותף יהודי-ערבי, ואת דעותיו בעניין הטרנספר "מצאתי" בשעה שהערכת היסטורית של הציונות הפכה ביקורתית במובהק. הדבר אינו גורע מחשיבותם של מקורות אלו, אלא מאשש את יחסי הגומלין בין עבר להווה הטמונים בכל שחזור היסטורי. אני כותב "מצאתי" במירכאות מכיוון שהעדויות תמיד הייתה שם; מה שהתחדש הוא הנכונות שלי "לראות" אותה.

עבודתי כהיסטוריון של זיכרון, גרמניה והשואה לימדה אותי להתמודד עם עברו של אנצו באותו כובד ראש שבו סיפרתי כיצד גרמנים ואירופים התמודדו עם עברם לאחר הרייך השלישי, בהבדל עקרוני אחד: כשחקרתי את זיכרון השואה, ההתמודדות עם העבר הייתה מוטלת על אחרים – על גרמנים ואירופים. אני הייתי בצד של עם הקורבנות, אם כי לא הייתי קורבן ישיר. אבל במקרה ההיסטורי של אנצו והציונות, עמדותי כסובייקט שונה: אני בצד של אלה שעליהם להתמודד עם עברם האלים, אני בצד של גורמי העוול.

במבט לאחור על עבודת חקירה זו בנבכי ההיסטוריה והזיכרון, הממצאים החדשים דווקא גרמו לי להרגיש קרוב יותר לאנצו. הוא הפך להיות אדם, ולא סמל של זיכרון ציוני מודחק. הוא גם הפך את הציונות לאנושית, מפני שהעוול הוא אנושי. הסיפור החדש החליף זיכרון ציוני מתחסד בסיפור על כוונות נעלות ותוצאות הרסניות, על פיתולים מוסריים, על הקרבתו של אנצו ועל הטראומה שחוותה אימי. ההתקרבות של הציונות קרמה עור וגידים והתגלתה כשבירה וככושלת. דעותיו הסותרות של אנצו מזכירות לנו שהערכים שאנו דוגלים בהם נגועים תדיר, אם לא תמיד, בחוסר עקביות. משמעות חייו נותרה מודל, אך בניגוד גמור למודל הציוני: היא מאששת את החובה לבחון את העבר ביושר וללא מורא, שאם לא כן, הוא והציונות יישארו חתומים.

אנצו מת צעיר, ב-1944, ולא השתתף במלחמת 1948. אילו היה חי יותר אולי היה משנה את דעתו בנושאים חשובים, ובהם דעתו לגבי הפלסטינים. זו אפשרות. אך הגירתו לפלשתינה ב-1927 וקריאתו לסלק את הפלסטינים ב-1941 ייצגו עמדות ומעשים ציוניים רחבים יותר בנוגע לנישול הפלסטינים - לפני הנכבה, במהלכה ולאחריה. בזה עליי להודות.

מיהם ה"אנחנו" וה"הם" בגרסאות השונות של סיפורו של אנצו? סיפור האנצו הציוני כולל את המתיישבים היהודים בארץ ישראל ואת היהודים האירופים בזמן השואה. ה"אנחנו" בסיפור הזה מוגבל ליהודים בלבד. זהו סיפור של מחיקה, שבו נוכחות היהודים מעצבת את היעדר הפלסטינים. סיפור האנצו שאני מציע מתייחס למכלול חייו - כחלוץ, כמנהיג פוליטי וכמתנדב להציל יהודים בשואה - כאל סיפור יחסותי (relational) הכולל את הפלסטינים ואת הסבל שגרמה להם הציונות. על ה"אנחנו" הציוני והיהודי להכיר בכך שעבור הפלסטינים הייתה הציונות סערה היסטורית עצומה של עקירה והחלפה, שלוותה בהכחשה ארוכת ימים. בסיפור זה ה"אנחנו" אינו אתנר-לאומיות יהודית שמשתיקה את הפלסטינים בעבר ובהווה, אלא תפיסה של ההיסטוריה היהודית והפלסטינית כמכוננות זו את זו ולא כמוציאות זו את זו.

במבט שני, סיפור יחסותי שכזה הוא לא רק סיפור של הכרה במחיקת הצד הפלסטיני; הוא גם כולל חזון חיובי של דו-לאומיות - לא במובן של פתרון פוליטי ספציפי (מדינה אחת משותפת או פדרציה, למשל), אלא במובן של חזון המבוסס על צדק, הדדיות ואחריות היסטורית, על זכויות אישיות ולאומיות שוות לכל התושבים מהים ועד נהר הירדן. דומה שחזרתי לנקודת ההתחלה, לרוח הרעיון הדו-לאומי של אנצו הצעיר. אבל לא לגמרי. כבר אינני יכול לחלוק עם אנצו את הציונות שלו. לאחר יותר ממאה שנה, הציונות הוכיחה שהרס הלאומיות הפלסטינית, על החיים, התרבות והפוליטיקה שיצרה, עומד ביסודה. הגיע הזמן לעצב מחדש את הקיום היהודי הלאומי הפוליטי בפלסטין ובארץ ישראל. אני מאמץ את חזונו הדו-לאומי של אנצו, של מולדת משותפת ומסגרת פוליטית משותפת, באיזו צורה שלא תהיה.

לקבל את מלוא ממדיו של אנצו כחלק מהמשפחה שלי פירושו לתת קול לעבר שעד כה שתק. כמה חבל שאיני יכול לשבת עם אנצו ולדבר על זה. הייתי רוצה להאמין כי היה מעריך את חקירותיי בעדויות ההיסטוריות שהותיר מאחוריו ואת המשמעות החדשה שנתתי לחייו, גם אם היה חולק על מסקנותיי. ומי יודע, אולי היה מביט סביבו מראש הגבעה - גבעת ברנר - על האימפריה שיצרה הציונות בארץ הקודש, תוך שליטה על מיליוני אנשים ללא זכויות, ושוב היה רואה את הערך הרב הטמון ברעיונותיו המוקדמים על יהודים ופלסטינים שחיים יחד בכבוד.

מאמר זה נכתב לפני שבעה באוקטובר 2023. הוא רלוונטי היום יותר מתמיד.

- [1] † על הצנחנים ושליחותם ראו יהודית תידור באומל, **גיבורים למופת: צנחני היישוב במלחמת העולם השנייה והזיכרון הקולקטיבי הישראלי**, שדה בוקר: מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, 2004.
- [2] † רות בונדי, **השליח: חייו של אנצו סרני**, תל אביב: עם עובד, 1973; קלארה סרני, **מישחק הממלכות**, בתרגום מירון רפפורט, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1995. להבניית חייהם של אנצו ומשפחת סרני השתמשתי בכמה מקורות. העיזבון של אנצו ועדה סרני נמצא בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים (עיזבון אנצו ועדה סרני, 145P). הארכיון של משפחת סרני וזה של קיבוץ גבעת ברנר הם חשובים ביותר, וכך גם סדרת ראיונות שניהלתי עם אימי, הגר סרני, בתם של אנצו ועדה. גם בארכיון המדינה, בארכיון מפלגת העבודה בבית ברל ובארכיון של הקיבוץ המאוחד בבית טבנקין שברמת אפעל יש מסמכים חשובים. על הצד האיטלקי של הסרנים ראו מאמרה של אנה סרני, בתו של אמיליו, Anna Sereni, "La formazione di Emilio Sereni: Note dall'archivio di famiglia," in Gabriella Bonini and Rosanno Pazzagli (eds.), *Italia rurale: Paesaggio, patrimonio culturale e turismo*, Gattatico: Istituto Alcide Cervi, 2018, pp. 39-58.
- [3] † "נקודת יישוב קיבוצית ע"י רחובות", **דבר**, 5.7.1928, עמ' 3.
- [4] † בונדי (לעיל הערה 2), עמ' 126.
- [5] † ריאיון עם הגר סרני, 11.3.2018.
- [6] † Enzo Sereni and Emilio Sereni, *Politica e utopia: Lettere 1926-1943*, eds. David Bidussa and Maria Grazia Meriggi, Milano: La Nuova Italia, 2000, p. 76. ההתכתבות בין אנצו ואמיליו הצעירים מרתקת, ומתארת את תוכניותיהם המשותפות לבנות קיבוץ בארץ ואת הקרע האידיאולוגי המר ביניהם. היא פותחת צוהר לחייהם של יהודים צעירים באיטליה ובאירופה הבורגנית בכלל ומשרטטת את שאיפותיהם לגאולה יהודית, אם בדרך הציונות אם בדרך הקומוניזם. חבל שספר זה לא תורגם לעברית.
- [7] † Enzo Sereni and R. E. Asheri, *Jews and Arabs in Palestine: Studies in a National and Colonial Problem*, New York: Hechalutz Press, 1936.
- [8] † סרני, "Historical Survey", בתוך סרני ואשרי (לעיל הערה 7), עמ' 77a.
- [9] † סרני, "Toward a New Orientation", בתוך סרני ואשרי (לעיל הערה 7), עמ' 266, 270, 281-283, 297-298. (ההדגשות במקור).
- [10] † ארכיון קיבוץ גבעת ברנר, אנצו סרני, קופסה 241.
- [11] † ארכיון מפלגת העבודה, בית ברל, מזכירות מפא"י 34-1941-23-2.
- [12] † שם.

אלון קונפינו (1959–2024) היה פרופסור להיסטוריה ומדעי היהדות, מפקד הקתדרה ללימוד שואה "פן תשכח" ומנהל המכון ללימודי שואה, רצח עם וזיכרון באוניברסיטת מסצ'וסטס אמהרסט. ספרו האחרון חוף טנטורה: חורבנו של כפר פלסטיני, יצא לאור בהוצאת פרדס ב-2023.
